Чурапчыга күн тахсар !

САҺА ОЛОХ

Чурапчы улууһун хаһыата

12+

2015 сыл Ахсыннаы 17 күнэ чэппиэр № 143-144 (11153-11154)

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР

Улууска -- бу күнэргэ

Ахсыннаы 14 күнүгэр улуус дьаһалтатын мунньахтыыр сааһыгар бинир дойдулаахтыт, Россия суруйаачыларын сойуузун чилиэнэ, сурунаалыыс, Саха Республикатын культуратын үтүөлүк үлэһитэ, үлэ бэтэрээнэ, Хоптоҕо нөһилиэгин бочуоттаах олохтооҕо Павел Петрович Федоров — Сомоҕо 65 сааһын бэлиэтиир үөрүүлүк дьаһал буолла.

Суруйаачы үбүлүөйдээх дататын бэлиэтээһиннэ улуус баһылыка А. Т. Ноговицын, улуус депутаттарын Сэбиэтин председателэ Я. П. Оконешников, суруйаачылар С. А. Попов — Сэмэн Тумат; Н. Е. Винокуров — Урсун, „Чолбон" сурунаал редакторын солбуйаачы Г. Г. Андросов, „Бичик" кинигэ кыһатын салайаачыта А. В. Егоров, бу кыһа редакторын солбуйаачы В. Н. Луковцев, нөһилиэктэртэн, тэриллэргэн бэрэстэбиитэллэр, о. д. а. кыттыыны ылыллар.

АЙАР ҮЛЭ ААРТЫГАР

(Павел Петрович Федоров — Сомоҕо 65 сааһын бэлиэтээһин)

Суруйаачы олоҕун, айар үлэтин туһунан дакылаады киин библиотечнай ситим дириэктэрэ В.А. Платонова оҥордо. П.П. Федоров 1950 сыл ыам ыйын 23 күнүгэр төрөөбүтэ. Чурапчы орто оскуолатын үөрэнэн бүтэрбитэ. Хабаровскайдаады государственнай педагогическай институт художественнай-графическай факультетыгар үөрэммитэ. Мэнэ-Ханалас Тыыллыма оскуолатыгар учуутальынан, Чурапчы улууһугар автокулуун сэбиэдиссэйинэн. Одьуулуннаҕы культуура дьиэтин дириэктэринэн, Диринтээҕи народнай театр худуоһуниьутунан, режиссерунан, Диринтээҕи музыкальнай оскуолаҕа үөрэтэбитэ. Айар үлэнэн 1990 сыллтан дьарыктанар. Республика, улуус хаһыаттарыгар, сурунаалларыгар бастакы кэпсээннэрин, ыстатыйаларын бэчээттэппитэ. „Ол ыныраар тырымнас уоттар", „Сүрэх өҕүрүйбэт нэйиитинэн", „Дууһа кыланньыта", „Дьонум, ыччатым туһугар", „Умнуллубат „Дьиктэ саас оҕолоро", „Темные ночи, теплые встречи", „Учуутал дьоло – үөрэнээччиэрин ситиһиилэригэр", „Суол — сайдыы төрдө", „Боотур уустан Ил Дархан", „Барҕа махтал, Чурапчы дьонуттан", „Алаас ырыаһыта — Айыл поэт" кинигэлэр аатталлара. Сотрутаабыта кини айар үлэтин көрдөрөр „Малдьытын ыныраар саҕахтар" кинигэ күн сирин көрдө.

Үбүлүөйдээх суруйаачыны улуус баһылыка А. Т. Ноговицын, улуус мунньаҕын депутаттарын Сэбиэтин председателэ Я. П. Оконешников, Суруйаачылар сойуустарын аатыттан Г. Г. Андросов, С. А. Попов—Сэмэн Тумат; Н. Е. Винокуров—Урсун, А. В. Егоров, В. Н. Луковцев, Хоптоҕо нөһилиэгин баһылыка Д. Д. Дьячковский, Диринг музыкальнай оскуолатын, нөһилиэктэр, улуус тэриллэрин бэрэстэбиитэллэрэ эҕэрдэлэтэллэр. Тыл эппит дьон суруйаачы Сомоҕо айар аартыыка бигэтик үктэммитин, таһаарыылаахтык үлэлиирин, төрөөбүт улууһун, нөһилиэгин общественнай олоҕор актыыбынайдык кыттарын бэлиэтээтэллэр. Үбүлээр үлэтэ үрдүктүк сыаналанан „Улуус социальнай-экономическай сайдыытыгар киллэрсибит кыаатын иһин" үһүс степеннээх бэлиэнэн наҕараадаланна, Хоптоҕо нөһилиэгин бочуоттаах гражданина аат иҥэриллиннэ.

Павел Петрович биэс оҕо таппаллаах ааҕа, 18 сиэн эйэҕэс эбэтэ. Кэргэнэ Мария Николаевна, оҕолоро, аймахтара дьиэ кэргэннэрин аҕа баһылыгар эҕэрдэ тыл этиллэр, махталларын биллэрдиллэр.

Үөрүүлээх дьаһалы түмүктээһиннэ Павел Петрович Федоров: „Мин үбүлүөйдээх сааспын бэлиэтэн, маннык үтүө түмсүүнү тэрийбиккитигэр улууһум дьаһалтатыгар, ыныырыллан кэбит ыалдьыттарга, аймах-биитэ дьоммор барҕа махталбын тиэрдэбин, эрэлгитин толорон күүс-кыах баарынан айар үлэнэн дьарыктаныам, барыгыттыгар чэпчэки-чэбдик доруобуйаны, этэҥнэ буолууну баҕарабын",– диэтэ.

Алексей СЛЕПЦОВ.

Эҕэрдэ

ИСТИҢ ЭҔЭРДЭБИН ТИРИЭРДЭБИН!

Бастаан туран, биэс бойобуой уоруҥан кавалера С.Д.Флегонтов аатынан Хаалаар нөһилиэгин орто оскуолатын 100 сыллаах үбүлүөйүгэр ,. итиитик-истиҥник эҕэрдэлиибин! Коллективка, нөһилиэк дьонугар уонна чүөлаан ыччаттарга үрдүктэн-үрдүк ситиһиилэри баҕарабын!

Аҕыннаы 16 күнүгэр мин туос олохпор уонна Мугдай нөһилиэгин, улууспут дьонугар-сэргэлигэр улахан дьоро түгэн үүнүү. Ол курдук, ыра санаа ыныыта онгостон кэлбит оскуолабыт саҥа таас дьиэтэ тутуллан олохха киирдэ. Үөскээбит, үөрэммит, үлэлээбит, олорбут дойдум дьонун, ер сылларга кэтэспит, туруорсубут оскуолабыт саҥа таас дьиэтэ үлэҕэ киирбитинэн, итиитик-истиҥник эҕэрдэлиибин!

Мугдайга саҥа таас оскуола тутуллуутун туһунан кэпсэтиилэр, туруорсуулар, нөһилиэннэ онно кэхтөөхтүк кыттыыта уонуман сылларга утумнаахтык ыытыллан каллилэр. Түгэнинэн туһаныы, ыччакка, үүнэр кэлиэнэҕэ туһаайан маннык түгэннэри бэлиэтиэхпин баҕарабын.

Аҕа дойду сэриитин кэннитэн, 1946 сыллаахха Толейтан, Мугдайтан Көөрүллүүгэ биллэрдик дьоно аҕыйаан кэлбит уонна бытарыйбыт колхуостары түмэн, "Калинин" диэн аатаан, улахан колхуос тэриллиннэрэ. Колхуос кинэ Маралаайы бүспүта. Иван Ильич Сивцев председателлээх "Калинин" колхуос үлэтэхамнаһа оройуоннта эрэ буолбакка, республикаҕа кыгта биллэрэ. Сайдыы суолун баһыйан, бааныйаны, кулуубу уонна да атын социальнай тутуулары колхуос бэйэтин күүһүнэн ыытара. Колхуос председателлэрэ Маралаайыга оскуола тутуллар, диэн ыныры таһаарар, Көөрүү уонна сэрии сылларын содулуттан ыыллыбыт дьоннорун түмэргэ дьулуһаллар. Ол курдук, 1956 сыллаахха типовой оскуола тутуллан, балаҕан ыйын 1 күнүгэр олохха киирбитэ. Маастарларынан мин аҕам Николай Кузьмич Аммосов, Егор Игнатьевич Оконешников, Никита Оконешников үлэлээбиттэрэ. Бэрт эбэх тутуута сыһыаннаах дьон үлэлээн-хамсаан бир сыл иһинэн оскуоланы олус хаачыстыбалаахтык туталлар. Онно оскуоланы үөрүүлээктик аҥыыта ыһыллыннэн быһар чиэс оскуола боруогун саҥа үкчэнэр Кеша Аммосовка тиксибитэ. Онтон ыытта баличча эбэх сыл аста. Ол эрдэҕэ, ити үтүө түгэн биилэгин мин сүрэхтэр олус истиҥник иҥэн сылдьар. Онон буолуо, Мугдайга саҥа таас оскуола үлэҕэ киириитэ туос бэйэбэр олус күндү, долгутуулаах түгэн буолар.

Мугдайдар Республикабыт салаатыгар, чуолаан Ил Дархаммытыгар Егор Афанасьевич Борисовка махтаныах тустаахпыт. Тыа сирин сайдыытыгар улахан болҕомто уурулар, оскуолалар, үөйиаанар тутуллан олохха киирэллэрэ олус махталлаах уонна көскиллэх. Саҥа таас оскуола тутуллан үлэҕэ киириитэ Мугдайга сайдыыны саҕыаҕа, ыччаппыт олохсуйуо, нөһилиэк кэниэ, улаатыа. Ону тэҥэ тыа хаһаайыстыбатын производствота күүһүрэн, сайдан иһиэҕэ.

Өссө төгүл барыгыттын эҕэрдэлиибин, үрдүк ситиһиилэри, дьолу баҕарабын!

И.Н. АММОСОВ,
РИК хампаанньа генеральнай дириэктэрин солбуйаачы, Чурапчы улууһун бочуоттаах гражданина, Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлүк үлэһитэ,

Төлөйдөөбү "Кустук" үһүйаан торуттэммитэ 50 сылыгар

КЭНЧЭЭРИ ЫЧЧАТЫ ИИТИИГЭ

Ытыктабыллаах коллегаларым, ингэччилэрбит, тереппүттэр, бэтэрээннэрбит уонна аркас кэмнэ биһиги үһүйаммытыгар үлэлэн ааспыт үлэһиттэрбит!

Бука барыгыын үйэ анардаах үбүлүйэбүтүнэн итиитик-истинник эҕэрдэлиибин! Колуос, солуос саҕаттан, 50 сыл тухары Төлөйбүт кэнчээри ыччатын иитэн, үөрэтэн, кэйи сиэриэн киэн-холку дуҥалаах, мыыдыр ойдоох, уран тарбахтаах, сахалыы куттаах-сүрдээх кэйи буола улаатыллаарын түстэспит, өбүгэлэриттэн уйуордаабыт дьоҕурдарын, талааннарын кыра эрдэхтэриттэн таба тайананныт көрөҕө үһүйан, «Кустукчаннарыы» иитэн таһаарбыахпытыгар, барҕа махтал буолуохтун! Баҕарабын доруобуйаны, үтүө үөрүүлүк түгэннэри, дьолу-соргуну!

1956 с. Саха АССР партийнай-сэбиэскэй салаатта Саха сирин үрдүнэн детсады, дьаһыланы эйбэтэр туһунан сорук туруорбута. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтэ уонна Үөрэх министиэристибэтэ съезд уураабын оскоро киллэрэр сыалларах, детсадтар уонна дьаһыылар аһыллыыларын түргэтэтэр туһунан 1956 сыл күлүн тутар 22 күнүгэр быһаарыы ылыммыттара. Бос ыйын 27 күнүгэр Чурапчы оройуоннаабы сэбиэтин 178 №-дээх С. Иванов уонна В.Матвеев илии баттаһыннараах "Чурапчы сэлиэннэтигэр оҥо саада аһылларын хаанчыйыы" туһунан дьаһал таһаарбыта. Онно олоҕуран, оройуоннаабы үөрэх салаата (сэбиэдиэсэй В.Е. Шестаков) 1956 сыл от ыйын 1 күнүгэр Чурапчы сэлиэннэтигэр, оройуон үрдүнэн бастакы 25 миэстэлээх оҥо саадын аһарга дьаһал таһаарбыта. Онтон утум-ситим нөхөлөөктөргө оҥо тэриллэлэрэ аһыллан кэлэн барбыттара: Одьулуунна, Хайахсыыра, Хадаарга, Чакырга, Хоптоҕоҕо, Бакыыта, Мырылаҥ, оскуола-интэрнээт томторуттар, Чурапчы сэлиэннэтигэр 3 №-дээх детсад.

Төлөйгө оҥо тэриллэтэ аан бастаан, Мээндийэ бөҕүөлүгэр 1965 сыллаахха тэриллибитэ. Иэн сыл Мээндийэ оскуолата Төлөйгө көһөн кэлбитэ. Ол онтугар дьаһыла-саад аһылларыгар.

2002 с. тереебут Төлөйбөр сэбиэдиэсэйинэн ананан тахсыбытым. Детсад турар миэстэтин уларытан, сыбаайа үрдүгэр түһэрэн,түүс үлэни-хамнаһы, сыраны көрсүбүппүт. Ол да буоллар, үһүйаан үлэһиттэрэ, тутаанчылар С.И.Нестерев бириэдиэнэгэ үтүө суобастаахтык үлэлэн, кылгас болдьохо тутуллан тоҕуннуу ыйга хамыһыйыаҥа тутарбыппыт.

Мин кылгастык ахтан аҕыйахтын баҕарабын, күүс-көмө, тирэх буолбут дьоммутун: оччотоохтоох кэмнэ нөхөлөөк баһылыгынан үлэлээбит Егор Афанасьевич Смирниковы, оскуола дириэктэрэ буолан оорбут В. И.Нестеревы, «Сахателеком» тэриллэ Илин Эҥэринээҥи филиалын дириэктэрэ С.Д.Васильеваны, Ф. Ф.Багаринны. Биһиги кинилэргэ махтабыт улахан.

Эбиллэн сылыгар чөбүгирдэр-сайыннаран кинни уонна детсады хонбуур эбии тутуутуну тутар түбүгэр түспүппүт. Маҥын Мыҥыаҕайы курдук ыраах сиргэ попечительбит Г. Г. Романов көргөрөн, көмөлөрөн тиэйэрбитэ. Ораннарея кэнсэйүн тереппүт И.Н. Захаров бириэдэтэ туппута. 2003 сылтаахха үрдүн сабан, муостаран, иитэр ситимин тереппүт Н.А. Лаврентьев таҥан, устун Н.Н. Крюков тардан бүтэрэн, үлэҕэ киирбитэ. Детсад иннээҕи үлэлиэр рабочайдарбыт А.В. Иванов, И.Н. Крюков, Г.П. Попов, Н.Н. Крюков, физрук А. К. Васильев үлэлээбиттэрэ.

Детсадпыт көҥөрүлэн тутуллубутун үрдүнэн, муостага хамсаан, 2004 с. хаһыаттаһыынай өрөмүөн оноҕуллубута. Иэн кэмэн саҕалаан, сана детсады туруорсарга сыалҕорук туруорунан үлэлэһэргэ санаммыппыт. Правительство олчуотугар нөхөлөөктөт биир саамай киэн туттар кырдьаҕаһа С.Е.Сивцев сөбүлэһэн баран, сана үһүйаан тутуутугар сурук бэлэмнээн, сагаран-нигэрэн туттарбыппыт.

2005-2006 үөрэх дьылыгар олохтоох дьиэ-уот коммуналыынай хаһаайыстыба тэриллэтин маастар И.М. Михайловы кытта дуогабардаһан, шефтэһэн үлэбитин саҕалабыппыт. Кинилэр тутуута аҥаан, 100 мөҥү охторон, бөйөгөрөн тыраахтардарынан пилорамаҕа киллэрэн бизэрбиттэрэ. Рабочайдар И.Н Крюков, М.С. Смирников, А.В.Иванов пилорамаҕа хайыыттаран, үһүйаммыт күрүөтүн санардан тупуттара. 2007 с. үһүйаан уус дьоннооро - А.К.Васильев, С.С. Олесов сана ампаар, оҕуруот оборудуо тепличаны, оҥо оонньуур площадканыгар эбии тутуулары санардан онорбуттара. Оҥо доруобай, сымса, булугас өйдөөх, хөрсүн уонна дьулуурдаах буола улаатарыгар, эҥхаан өттүнэн дьарыктаһыын ураты суолталааҕын өйдөөн, иитэр-үөрэтэр коллектив оҥо доруобуйатын туһугарыыга, этин-хаанын эрчиллиигэ үлэлэһэн кэлбиппит. Инновацияҕа киириигэ методист П.Е.Христофорова «Тосол» программаны көрөн, ырытан, үтүө литератураны хасыһан, оскуолаҕа киирэн иннинээҕи саастаах саха оҕолоругар анаатыах «Формирование культуры здоровья детей саха дошкольного возраста в сельском ДОУ» диэн иитэччилэрин кытта программа барыһын онорбута Программабытын 4 кэйиттэн саастаатах айар белех З.Д. Дьячковская, методист П.Е.Христофорова, физкультурнай иитэччи А.К.Васильев, иитэччи С.С.Смирникова тэрийэн, улууска киирэн кэмүсүөн улуустаабы экспериментальнай площадка буолбуппут. Маҥтан тирэх ыган, 2009 с. сэтинньи 27 күнүгэр Чурапчы улууһун

баһылыгын С.И.Яковлев 735№-дээх дьаһалынан «Оҥо сайдар кинин» статуһун ылбыппыт. Бу барыта - биһигиний эйэҕэс эйгэһиэстибит. Билигин үһүйаммыт 60 оҕолоох, 26 үлэһиттээх. «Здоровое питание-здоровые дети» диэн программаны М.К.Аммосов аатынан ХИФУ НИИ аһылыгын кинин салайаанчы Саха Республикатын дорообуйаҕа харыстабылын сүрүн диэтэлиэгин специалиста У.М.Лебедева Дьокуускай куорат «Статус» программаларынан хаанчыйар кинин генеральнай дириэктэрэ А.Е.Кычкина уонна Чурапчы улууһун Хатылы, Болтоно, Төлөй үһүйаннара биргэ үлэлэһэн эрэбит. Дьэ, иэн курдук үһүйаан методиста П.Е. Христофорова 35 сыл педагогическай уопутуттаах, үрдүк профессиональнай таһымнаах, СР үөрэхсиэнтин туйгуна, «Оҥо тылын сайыннарыы, эрчийии» пособие ааттара, иитэччилэр М.Д.Захарова ор сыл оҥо иитиитигэр опыттаах педагог СР үөрэхсиэнтин туйгуна, «Чабырҕахтар, үгэлэр» пособие ааттара, С.С.Смирникова үрдүк категориялаах иитэччи, үһүйаан профсоюотун председателэ Г.И.Коркина, уонна эдэр иитэччилэр Д.Ф.Николаева, З.И.Прокопьева, Е.М.Красильникова, Л.Н.Пухова, С.Д.Дагданча, уопутуттаах физкультурнай инструктор А.К. Васильев, Саха Республикатын үөрэхиэнтин туйгуна, «Тирэх» уонна «Хардыы» программа ааттара Т.А.Крюкова, үрдүк категориялаах музыкальнай салайаанчы, талааннаах, эдэрдии эрчиннэх Н.М. Касенова, делопроизводитель, медсестра А.Г. Смирникова билиини олох хаамыылыгар оҥо түбэһиннэрэн, билиилэрин көнгөллөр, утумнаахтык сайыннараллар, семинарларга, курстарга сылдьаллар, кыталлар. Кинилэр иитиллэччилэрэ сылын аайы араас таһымнаах улуустаабы, региональнай, республикатаабы, международнай таһымнаах куонкурустарга ситиһиилээхтик кыталлар. Онон оҕолорбутунан киэн туттабыт.

Оҕолорбут, кэлэр көскиллэрбит, доруобай аны аҥаан, чэгиэн-чэбдик буоллаларыгар биһиги асчыттарбыт Т. В.Коркина, М.А.Нестерева, үһүйаан завхоза Нь.Н.Николаев кыһалҕаттар.

2010 с сана таас детсад тутуутун боппуруоһа күүскэ турбута. Сметнай-бырайыак документыгар оноҕуллаарыгар «Кустук» үһүйаан коллектива «Барыта оҕолорбут туһугарыгар» диэн акция киэҥэтин тэрийэн ыыппыппыт түмүгүр, үһүйаан, маҕаһыын, ДьУоКХ, оскуола, салаата үлэһиттэрэ биир күннээх хамнастарын, пенсионердар 500 харчынан, үһүйаан тороппуттэрэ туора турбакка, 500 харчыларын кэмелэбэн, барыта 132,200 сомк. харчы киирбитэ. Онуоҕун таһынан «Оловоо» баанынай хаһаайыстыба салайаанчыта Василий Васильевич Смирников биир убаһыны, Төлөй олохтоохторо Анастасия Михайловна, Сергей Сергеевич Сивцевтэр дьиэ көрдөн тиэһэ, пенсионерка Елизавета Алексеевна Заровняева тыһаҕас, оскуола салаатта убаһа, Егор Самсонович Сивцев тыһаҕас, Семен Семенович Максимов бороохсу биргиилэр бөйөлөрин кылаатторын киллэрбиттэрэ. Эдэрдии эрчиннэх сатабыллаах салайаанчы Николай Иннокентьевич Аммосов туһаннаах дьону кытта ыыса үлэлэһэн, 2014 с. олунньу 28 күнүгэр 75 миэстэлээх сана таас үһүйаммыт акылаатын түгэрэн, саастыбын Яков Ананьевич салайаанчылаах 22 үлэһиттээх «Северный дом» тэриллэ ылан үлэлэһэн, икки этээстээх үһүйаммыт дьиэлэрин кэндэйэ дьэндэйэн таҕыста. Иэн тутуутан үһүйаан үлэһиттэрэ туора турбакка, аҥаас субуотуннуктары тэрийэн тэҥнэ үлэлэстилэр. Киэн тутта аатыахпын баҕарабын, Төлөй нөхөлөөгүн оскотоокун трактарист А.Д. Дьячковскайы. Тутуу маҥырыйаалын, хара буору таһарга күүсү үлэлэспитэ. Рабочайдарбыт Н.Н.Крюков, И.И.Чепалов, А.В.Иванов, завхозпут Нь.Н.Николаев тыаттан мас көрдөн киллэрэн, күрүө онорууттар, тутуу маҥырыйаалларын суоксоһиниигэр көмөлэстүүлэр. Оскотоох нөхөлөөнньө тутаанчылары сайыны быһа үүтүнэн, ыһыр уунан хаанчыйдылар. Детсад ситэн-хотон, үлүө киирэрин хас биирдии нөхөлөөк оскотооҕо күүтэр, эрэнэр.

Төлөй нөхөлөөгүн кэнчээри ыччата үүнэриэр-сайдарыгар олук уурбут биһиги попечителлэрбит буоллалар. Үөрэх ахтыллыбытын курдук, «2000 үтүө дьыала» чорчитиэн, 2001 с. Егор Егорович, Татьяна Афанасьевна дьиэ көрдөнэн үһүйаанна «Доруобуйа кинигэ» аҕыс мунуктаах, ураһалыы быһыылаах, сиэтэрэй оноҕуллаах, медицинскай кабинеттаах, благоустройстволаах сана чөбүгирдэр киин туран балаҥхэбиттэрэ. Онтон тирэх ыаммыт, 2006 с. «оҥо үс кутун сайдар чөбүгирдэр эйгэ нөҥүө бөҕөргөтүү» диэн программа онорон, улуустаабы экспериментальнай площадка буолбуппут.

Аатыахпытын баҕарабыт, Василий Васильевич Смирниковы- Россия үтүөлээх фермерэ, Россия баанынай хаһаайыстыбаларын уонна тыа хаһаайыстыбатын кооперативтарын ассоциациятын (АККОР) XI, XIV, XX, XXV съездэрин делегата, Төлөйдөөбү «Оловоо» баанынай хаһаайыстыба салайаанчыта. Биир бастын Төлөй нөхөлөөгүн патриот олохтоохо этэ. Василий Васильевич бөйөтин көҕүлэһиннинэн, биир дойдулааҕын, доҕорун Виктор Алексеевич, Екатерина Кимовна Захаровтар дьиэ көрдөнэннэн күн бүтүнүгэр диэри үһүйаан материальнай базата бөҕөргүүрүгэр 300 тыс. суумалаах соньуурдары, музыкальнай кинин, аппаратура, спортивнай инвентарь, медицинскай оборудование, ЖК телевизоры оҥу таһынан «Синтай» тыраахтар бэлэхтэн ессе үөрүүбүт үрдэтэ. Онон махтабыт мунура суох.

Бу бэриллибит инвентарь хас биирдии оҕону иитиигэ-үөрэтиигэ, талаанын арыйарыгар тирэх буолар, салгыы сайыннарарга ньах борилиннэ.

Иннокентий Николаевич Аммосов-Дьокуускайдааҕы «РИК» компания генеральнай дириэктэрин солбуйаанчы, Төлөй нөхөлөөгүн бочуоттаах олохтооҕо, биһиги попечительбит. Кини 50 тыс. суумалаах сертификат туттарбыта, Федеральнай Государственнай Үөрэх Стандартын ирдэбилигэр сөп түбэһиннэрэн, оҥо саанын учуоттаан,үс болоҥхо робототехника ылан, үөрүүбүт үрдүк. Иннокентий Николаевич сатабыллаах салайаанчы буолан туран, ыыннарыыларын тыллаах, норуоту түмэ тардар, Төлөй нөхөлөөгүн кэнчээри ыччата аныгы олох ирдэбилиэн олох устун тэннэ сайдарын туһугар үлэлии-хамсыы сылдьар тумус туттар киһибит буолар.

2010 с. «Учуутал сылыгар» попечителлэрбит Любовь Николаевна, Семен Семенович Игнатьевтар, Светлана Дмитриевна, Егор Афанасьевич Смирниковтар, Григорий Викторович Смирников, Евдокия Митрофановна Кононова «Кустук» үһүйаан иитэччилэрин үлэлэрин сыаналаан, 50 тыһыынча грант оскотуурга сүбэлэһэн, таһаарыылаах үлэлэриэр улахан кэмнүүгү онорбуттара. Маннык дьоннто тирэҕирэн, биһиги үһүйаммыт бөҕөргүүр, үүнэр-сайдар, иннинэ көскиллэнэр.

Ханыык баҕарар кэйи бөйөтин оҕоҕор аҥаас дьоннуун аттыһан үлэлээн аҕар кэмнэрдээх. Ол курдук иннинэ сылларга иитэччилэрэ үлэлэбиттэрэ: Н.Е. Гуляева - үрдүк категориялаах, СР үөрэҕириитин туйгуна, «Үһүйаан саастаах оҕоҕо ойуулуур-дьүһүннүүр искусство нөҥүө – чөл олох программа ааттара, М.И.Беляева, С.П.Монастырёва, Т.Ю.Нестерева, С.Н.Хоютанова, Н.Е. Николаева, Г.И Капрынов, делопроизводитель, медсестралар А.Н.Емельянова, М.Е.Максимова уонна П.С. Попова. Миньигэс астаах поварлар М.О.Дьячковская, М.П.Захарова. Иитэччи көмөлөөччүлэриэн үлэлээн ааспыттара Е.В. Коркина, Г.Н.Максимова, А.П. Нестерева, А.М.Смирникова Төлөй нөхөлөөгүн кэнчээри ыччаттарын иитиигэ сэмэй кылаатторын киллэрэбиттэрэ.

Зоя Дмитриевна ДЬЯЧКОВСКАЯ,
Төлөйдөөбү «Кустук» үһүйаан сэбиэдиэсэйэ, СР үөрэҕириитин туйгуна.

«ЧУРАПЧЫ УЛУУЬА (ОРОЙУОНА)» МУНИЦИПАЛЬНАЙТЭРИЛЛИИ БАҺЫЛЫГЫН 2015 СЫЛ 11 ЫЙ ТҮМҮГҮНЭН ҮЛЭТИН ОТЧУОТА

Аҥаан эрэр 2015 сыл Чурапчы улууһуттар болгоо дьаһалларынан, быыбаннаах үлэлээн-хамнаһынан сүрүннээн ыытылынна. Ол курдук Улуу Кыайыы 70 сылын бэлиэтээбиит, республикаҥаары тохсус Олонхо ыһыаҕын тэрийбин оптон да атын үчүгэй дьаһаллар ыытылыннылар.

Улуус социальнай-экономическай сайдыытыгар сүрүн болуомпо уурулуран быыбаннаах үлэ барда. 2015 сыл от ыйын 1 күнүн турутунан, Чурапчы улууһун нэйилээнньэлэрин ахсаана 20721 киһиэхэ тэҥнэстэ. Уолсайа үөскүүр саастаах киһи ахсаана 8703 киһи, ол иҥэтэн уоламмыт - 7885, үөскээбит киһи ахсаана- 818, ол иҥэтэн Дьарыктаах буолуу кэмигэр 288 киһи учуоннка турар. 2015 сылга 11 ый түмүгүнэн, улуус үрдүгүн 355 оҕо төрөөтө. 162 киһи өлүө.

Уолсай сылгараларынан көрдөхөө, 11 ый түмүгүнэн улуус бюджетын дохуоттуур чаҕа 2602975,2 тыс. солк. ороскуоттуур чаҕа 2555461,8 тыс. солк. тэҥнэстэ.

Сылын ааҥы Саха Республикатын Правительствотынан биэрэлээн сүрүн онгорон таһаарар бөрөлөрүүмүйдааҕа улууска быыбаннаах бириллэр, бу быыбаан туолуута Правительствоҕа ирдэнньэлэр уонна хонтуруоллаан. 11 ый түмүгүнэн, сүрүн онгорон таһаарар быыбаны толоруу көрдөрүүлэрэ: уолсай ыныах суоҕу – 20603 төбө, ол иҥэтэн ыанар ынаҕа -7927 төбө, сылгы ахсаана – 16382 төбө, сибиинньэ ахсаана - 754 төбө, куурусса – 9857 устуука. Тыа хаһаайыстыбатын бөрөлөрүүкүйдэрин онгорон таһаарыыта: эти онгоруу (тыыннаах ыйаанньыыны) –2270,0 тонна, үүт – 16061,5 тонна, сымыыт –830,0 устуукаҕа тиҥиста. Үүтү сөҕүтүүлэлэрэ-6796,0 тонна, үүт-ас онгоһуктар-1827,0 тонна, арыыны онгоруу- 208,2 тонна, килиэп онгоһуута- 1,068,0 тонна туулаа. Дьаалыбыай маҥы болгомоһин 9,2 тыс. куб, талыбүрдээх өнөөҥ онгоруу 193207,0 тыс. солк., продовольственнай уонна непродовольственнай табаары онгорон таһаарыы 541650,0 тыс. солк. тэҥнэстэ.

Быйылгы сылларааҥа контрольнай-ревизионнай отдел үлэтин сүмаҕынан финансовай бөрөбөрөктөр ыытылыннылар. Бөрөбөрөҕө уолсай түмүгүнэн 457 583 361,88 солк. суумалаах бюджет уонна тэриллэгэр бөйөгөрин үлэҕэ бөрөбөрөкөөнньэ.

«Чурапчы улууһа (оройуона)» МТ депутаттарын улуустааҕы Сэбиэтэ. Улуус депутаттарын Сэбиэтэ 2015 сыл 11 ыйын түмүгүнэн 10 сессиэлэрин тэрийэн ыытта. Сессиялаҕа барыта 48 боппуруоска депутаттар быһаарыылара таҕыста. Боппуруостар сүрүннээн, улуус депутаттарын Сэбиэтин үлэ, бюджетнай уонна налоговай политикаҕа, сокуоннас уонна общественнай бөрөдөк харыстабылын комиссиялыыллар, Президиум мунньахтарыгар көрүллүбүт, депутаттар сессиялаарын быһаарыыларынан биэрэллиннилэр.

Тыа хаһаайыстыбата. 2015 сыл ахсынньы 1 күнүгэҕэр турутунан, ыныах суоҕу уолсай ахсаана 20603, онтон ынаҕа 7927 төбөҕө, сылгы ахсаана 16382, иҥэтэн биэтэ 10391, иҥэн тэҥэ 754 сибиинньэ, 9857 куурусса иитиллэн турар. Ныырэй дьаалыбыай тахсыыта 82%, кулуну ыныы 88% тирэхэдэлэн, аастыт сылларааҕар арыый үрдүк көрдөрүү сиҥнэннэ. Суоҕу боруоданын туһаарыыта улуус хаһаайыстыбаларыгар аҥаан, Красноярский кырайтан 70 төбө *ыныах эрдэҕэ племенной тиэйиэхтэр* ааҕыллыннылар, саас өссө 90 төбө суоҕу кэлтэрэ быыбаннаар. Итиэннэ таҥыллан «Мыҥдаҕайы» ТХПК-тар 200 төбө суоҕу кэлтэрэ күүтүлүннэр.Үүтү валовай ыыһын 16061,6 тоннаҕа, эти онгоруу 2992,4 тоннаҕа тиийдэ. Үүтү туттарыыта 2015 сыл 11 ый түмүгүнэн 6880 тонна быыммытын 6796 тоннаан толорубут. Үүт туттарыыларын ордук үчүгэйдик Алаҕар, Толой, Халыр, Хайахсыт уонна Чаҕыр нэйилээктэрэ үлэлэппиттэр, сылларааҕы быыбаннарын аҥары толорорбо сиҥиститтэр.

Быйыл ыныыга 36 тэрэппиэнэк хаһаайыстыба үлэлээтэ, 251 гектарга бурдук (ол иҥэтэн 59 га ямень, 192 га эбэос) ыаҕыллан 260 тонна үүнүүнү ылары сиҥистибит; 1477 гектар та күөх үүнээйи мараанна ыыллынна, 138 гектаргын хорутоотуй, 23 гектаргын аҥаҕас халлаан анныгар үүнэриллэр оҕуруот астара хомулуннулар, 242 гектар паардаанна, 672 гектар күһүүн хорутуллан эҥиилэги ыыһыыга бэлэмнэнно. Уолсайа 1081 тонна хорутоотуйу, оҕуруот аҥын 805 тоннаны хомуйан быйылгы сылларааҕы быыбаны толорубут. Суоҕу дорокуой аҥаарыгын бөлөмнөрүннэ 2093 киһи, 837 бириэдэс, 1119 трактор үлэлээтэ, 38634 тонна от бөлөмнөнно, Үөһээ Дьааҥы улууһуттар 710 тонна от, эленка аҥыыланна.

Тыа хаһаайыстыбатын сайдыытын программатынан быйыл улуус бюджетыттан 10,000 мил.солк. көрүллүбүтэ, ону таҥыннан нэйилээктэр бөйөгөрин бюджеттарыгар 5,350 мил.солк. кэрэн суоҕу ааҕыллыыларыгар, хотон тутуутугар, суоҕу аҥыыны бөлөмнөрүннэ, сайылыкка уот ыыллэриҥэ уонна да атын хайыстаарга тутуннулар, онон олохтоох бюджеттан тыа хаһаайыстыбаҕар үбүлүөйдэн 15,000 мил.тэриллиннэ. Итиэннэ таҥыннан улуус бюджетыттан суоҕу аҥыыта буолар кэрэ ыныыга, суоҕу иитиигэ өйдөөбүнэ, суоҕуттан ыалдьыы бороҕуоҕуйаны онгорон уонна астаан таһаарыыта, 4-с оҕолоох ийэ хаһыатын биэриэ диэн улуустан 2015 сылга 4,450 тыс. солк. көрүллэн, субсидия быыһыгынан тэрилиллэн турар.

Былырыын ыччаты тыа сиригэр производствоҕа таһаарар, оскуотар сылларааҕы сайылыктаан 3 нэйилээкэ аныгылыы ирдэбилгэ эпиэстиэр агроластардары тэрийэн саҕаламыта. Итиэннэ үлэ саҥата кэҥэтиллэн, быйылгы агроластер программатын Мырыла, Чаҕыр, Хайахсыт, Хатылы, Сылаг уонна Арыылаах нэйилээктэрэ көмүскэн оҕоҕо хоннуоҕуна үлэни ыыта сылдьыбыттар.

Тыа хаһаайыстыбатын министерствотынан «Элэр фермерлэри өйдөөбүн» программатынан быйыл 18 элэр фермер 26,800 тыс.солк., "Дьиэ кэргэн фермаҕын сайыннарыы» программатынан 9 баайынай хаһаайыстыба 38,400 тыс.солк. гранналары ылары сиҥиститтэр. "Тыа сирин 2014-2017 сс, уонна 2020 сылга диэри сайыннарыы" сылларааҕы федеральнай программанан 30 элэр ыал саҥа дьиэлэри тутуннулар.

Хаһаайыстыбалар материальнай-техническай базаларын бөҕөргөтүүгэ үбүлүөйдэн уонна тутуу аҥаас формаларынан 2015 сылга барыта 19 саҥа хотон үлэҕэ киллэриллиннэ, от иҥэтэр Мыҥдаҕайы ТХПК-н 400 төбөҕө тиэс комплекса, Толой Мэҥдийбэтигэр "Олохсос" баайынай хаһаайыстыба анныгылыы тиэннэрэ хотоно, кластерлаах нэйилээктэргэ элэр баайынайдар хотоннөрө үлэҕэ киллэриллиннилэр.

Үөрэхтээһин. Бүгүнгү турутунан улуустуттар 27 оскуолаҕа барыта 3728 оҕо үөрэнэр. 2014-2015 үөрэх дьылыгар уолсайа 304 выпускник бириэ кэлим экзамен туттарда. Государственнай выпускной экзамен формытынан 19 выпускник туттарда. Бириэ кэлим экзамен туттарыллыр предметтэриттэн 8 предметтэн улуус орто бааллара 2014 сылга тэҥнэстэҕэ тубуста. Онтон, история, информатика уонна математика предметтэриттэн аастыт сылы кытта тэҥнэстэҕэ орто көрдөрүү мөлтөх.

Икки эбэҕэтэлиннэй предметтэри ыытан көрөр буоллахха, нуучча тыллыгар үчүгэй көрдөрүүнү – гимназия, Сылаг, Алаҕар, Арыылаах оскуолалара көрдөрдүлэр. Мөлтөх көрдөрүү – Болтоно нэйилээгэр баара бэлиэтэнэр. Математикаҕа – Хадаар, Соловьев, гимназия орто бааллара аныгылары кытта тэҥнэстэхэ үрдүк. Бу предметтэн мөлтөх көрдөрүүнү – Бөҕүс, Болтоно оскуолалара биэрдилэр.

Биир кэлим экзаменнэ түмүктэриэн улууска 20 оҕо аттестат ылбыта. 9-с кылаас кэнниттэн түмүктүүр экзаменнары 3 оҕо ылыан аналлаах сүрүн орто үөрэх аттестатын ылбыылар. Онтон үөрэхтээн кэриҥэ турутун билиҥнэрдэхэ, быйылгы үөрэх дьылыгар үөрэхтээн кэриҥэ 94% буолла, олортон 31% - үрдүк үөрэх ыыталыгар, 63% - орто анал профессиональнай үөрэхтээ, маны тэҥэ 2,4% - болдьоҥнан курстарга киирдилэр.

Биһиги үөрэнээччиларбыт сыл устата арааҥ таҥыннаах олимпиадаларга кыттыыны ылан оскуолаларын, улуустарын аатын аатаабыттар. Ол курдук, Россияҕа ыытыллар технический үрдүк үөрэҕиҥ кыһаларын олимпиадаларыгар биһиги улууспут 6 оскуолатыттан 87 үөрэнээччи кыттыбыта. Маннан 16 оҕо Россия иҥин ыраатарын үрдүк үөрэхтэриигэр киирбиттэрэ. Улуустааҕы «Инновация хардыы» научнай-практическай конференцияҕа барыы оскуолалартан 391 оҕо кыттыбыта. Маннан 71 оҕо иҥин эмэрэннэн конференцияҕа кыттыбыта.

Улуус оҕолорутар аналлаах эйбэк тэрэппиэнэр тыйгын быыстаакка ыытыллыннылар. «Музыка для всех» бырайыак чэрчитинэн, Алаҕар уонна Чаҕыр оскуолалара музыка инструменнарынан хаанчыллыннылар. Улуус үрдүгүнэн 12 оскуолаҕа бу бырайыакка сөп түбэйэр музыкальнай инструменнар бааллар. Улуус үрдүгүнэн барыта 24 үөрүйэн, 6 оскуола-саад 1,725 оҕолоох хабан үлэлиир. Уруйаннарга барыта 648 үөрүйэн, ол иҥэтэн 295 педагог бааллар.

Муус устар ыйга СР Портальыгар уочараккка Чурапчы кинигэр 256 оҕо турбута. Күн бүгүнүгэр уочарат барыта суох онгоһулунна. Чурапчыҕа уруйаннарга эбии 105 миэстэ арыллыбыта. ИП Синкина «Партнерство» программаҕа киирсэн 10 оҕолоох хабан сырыыланнарар уонна Хатылы уруйаныгар 20 оҕолоох хонуктаах группаҕа ыыллыбыт. Ахсынньы ыйга Чурапчы сэл. «Тулпукчаан» уруйан 50 миэстэлээх эбии дьиэтэ үлэҕэ киирдэ 80 оҕолоох эбии ыарбыт быыбаннаар. Уонна Одаалуунньаҕы "Күнчээн" уруйаныгар 20 миэстэҕэ хонуктаах группа аҥыыланна.

Оҕо эбии үөрэхтээһиннэн 82% оҕо хабыллан дьарыктанар. 3 эбии үөрэхтээһин тэриллэн үлэлиир: „Радость" оҕо айар-сайдар кинэо, Оҕо спортивнай оскуолата (ДЮСШ), МУПК иҥэнэн үөрэтэр-үөрэтиэр комбинат. Барыы оскуолаларга оҕо хамсаныыын үлэтин сүрүннэччиэн „Чурапчы кэскилэ" улуустааҕы оҕо түмүүтэ буолар.

2015 сылга сайын устата 23 лаагыыр 2550 оҕону (79%) хабан үлэлээтэ, былырыын 2578 (78%), 238 оҕо республиканскай лаагыырдарга сылдьыбыттар. Барыта 500 үөрэнээччи „Турутур, тохсус олохтоох ыыһыаҕын тойон түүлгэтэ" кулуутуурунай программаларын кыттыбыта ыыта. Биир улахан ситиһиилэнэн Федосеев-Доосо аатынан Дирин агроскуолата Санкт-Петербург куорахха ыытыллыбыт „Школа будущего. Проблемы и перспективы развития современной школы в России" форумҕа 100 Россия бастыҥ оскуолаларын иҥэтэр киирсэн Саха сиригэр алта оскуоланы тэҥэ лауреат үрдүк аатын сүүтэ, директоттар Д.И.Попов „Директор года-2015" бочуот знаагынан бэлиэтэннэ.

Туруу. Быйылгы сылга Чурапчы тутуутуттар хаһаанньыгыттар да эбэҕэ үлэ барда, оскуола тэрэппиэнэ сыл буолла. Ол курдук, быйыл Хатылы нэйилээгэр 100 миэстэлээх аныгы кэстүүлээх саҥа детсад үлэҕэ киирдэ. Мутудайга 120 миэстэлээх оскуола, Одаалуунньа 98 миэстэлээх детсад, Чурапчыҕа 220 миэстэлээх гимназия уонна 50 миэстэлээх детсад тутууларын үлэлэрэ түмүгэнэн эрдилэр. Ону таҥыннан, Чурапчыҕа 10 квартиралаах тулайах оҕолорго уопсай дьиэ бу күннүгэр үлэҕэ киирдэ.

Бюджет эйгэтин үлэһиттэрин дьиэнэн хаанчыйарга аналлаах уонна эбэҕэ квартиралаах олорор дьиэ ырыынакка чэпчэтиннэ үрдүгүн бырагыраммаларын чэрчитинэн Чурапчыҕа Октябрьская 23 уулуссаҕыттар саҥа 72 кыбартыыраалаах дьиэлэргэ 40 % государственнай субсидиялаах кыбартыыра аныыллаҕына Чурапчы улууһун олохтоохторо ООО «СахастройГрупп» диэн тэриллэннэ дуогабар баттаһан, саҥа таас благоустроенный дьиэҕэ киирдилэр.

Хаарбах туруктаах уопсай дьиэлэргэн олохтоохтору көҥөрөр программа чэрчитинэн, «Чурапчы нэйилээгэ» МТ программатынан икки 24-туу кыбартыыралаах таас уопсай дьиэлэр тутуллан, биирэ быйыл биирэ эҥиил киирдилэрэ күүтүлүннэр.

Россия тыа5ын хаһаайыстыбатын «Устойчивое развитие сельских территорий» программатынан Мутудайга эбии 8 чаҥыай толору хаанчыллыылаах дьиэ үлэҕэ киирдэ. Ону таҥыннан Сылаг, Хатылы, Чаҕыр, Хайахсыт, Бөҕүс, Толой, Арыылаах, Мырыла, Мутудай уонна Чурапчы нэйилээктэриҥэ 26 чаҥыай кэнниэ иитиллэн дьиэлэр киирэллэстэр.

Тутуу саҕаланнарыгар сүрүн үлэтэ үбүлүөйдэн булуута, аналлаах программаларга киллериҥэ тирэҕирдэр. Бу үлэ сопко ыытыллан быйылгы сылга Чурапчы улууһуттар оскуолалар, детсадтар тутуулара саҕаланнылар. Ол курдук, Мырылаҕа 90/25 миэстэлээх оскуола-сад, Толойдо 75 миэстэлээх детсад, Улахан-Күөл учаастаҕар оскуола, Чурапчыҕа 200 миэстэлээх детсад, 8 квартиралаах дьиэлэр тутуулара быыбаннаа киирдилэр.

Эйгэлээн сылга саҥа тутуулар бараллараын быыбаннаан бырайыактар, сметалар онгоһулуннулар. Ол курдук, С.А.Новгородова аатынан оскуоланы улаатыннарар эбии тутуу, Болтоноҕо оскуола-сад тутуллуоҕар бырайыактара онгоһуллан үлэ бара турар. Ону тэҥэ иккис уочарат таас балыыһа тутуутун ыытарга үлэ токтообот, «Мин Саҥам сиргэ XXI-с үйдэҕэ» республиканскай үгүс дьыала хамсаһынан чэрчитинэн быйыл Ороспубүлүө бюджетыттан 24 183 000,0 солк. көрүллүбүтэ. Толой нэйилээгин культуурата дьиэтин реконструкциэлиэргэ, Кытаанах уонна Чыаллара нэйилээктэриҥ культуурата дьиэтин тутуута үлэ барда, Улахан-Күөл оскуолатын уонна Хадаар детсадын тутуулара саҕаланна, Чурапчыҕа уонна Чаҕырга 4-туу квартиралаах дьиэлэр үлэҕэ киирэллэрэ күүтүлүннэр.

Культуура салаата. Россияҕа Литература, улууспутуттар Олонхо сылын чэрчитинэн улууспутуттар культуура салаатыгар бөйөгөн үлэтин аҥаас таҥыннаах дьаһалларынан ыытан кэлэр. Культуура эйгэлээгэр барыта 23 муниципальнай тэриллэ үлэлиир: Чурапчы улууһун культуураҕа салаатыгар, 17 муниципальнай тэриллиэҥ – 23 сылгыалыг киинэлэр, 18 юридическай сирэйдээх тэриллэ, 19 филиаллаах улуустааҕы киинэ-библиотечнай ситим, улуустааҕы история уонна этнография музейа, 2 оҕо искусствотын оскуолалара үлэлиннилэр-хамсыы олороллор. Культуура тэриллэриттэн, нэйилээк культууратыгар анал үөрэхтээх кадр тиийбэтэ сылын ахсын сытыытык турар. Улуус үрдүгүн барыта 232 үлэһит үлэлиир, онтон спеціалиіһа – 138. Быйылгы сылтан профессиональнай стандарт олохтоох киирэллэриэн иҥэн эйгэ үөрэхтээх үлэһиттэр анал культуура үөрэҕэр үөрэнэ барыылара саҕаланна.

2015 сылга культура управлениета үгүс үйэтээх, чаҕыллыах тэрээһиннэри тэрийэн ыытыллар. Олортон аҥыйаҥы аатыыр тэрээһиннэри тэрийэн ыыттылар. Олортон "Олонхо Ыһыаҕа: үйэтитии, түмүктэр, соруктар" буоллахха, "Олонхо Ыһыаҕа: үйэтитии, түмүктэр, соруктар" өрөспүүбүлүкэнскай научнай-практическай конференцияҕа, Кыайыы 70 сылыгар, Олонхо ыһыаҕар аймыыт улуустааҕы уруу-Кыайыы 70 сылыгар, Олонхо ыһыаҕар аймыыт улуустааҕы уруу самодеятельность фестиваля, 999 эр киһи ыытыллыаах Олонхо уруу ыһыаҕын хорут таҥнаҕа тиэлиллибитэ, "Арт-Мунхэ" СР национальнай художественнай музейын бырайыагын чэрчитинэн А.П. Мунхалов өйдөбүнньүк быыстыанкатта, Бэс ыйыгар "Турутур, Тохсус Олонхо ыһыаҕын Тойон түүлгэтэ!" девиэннэх республиканскай Олонхо ыһыаҕын иҥэнэн ыытыллыыбыт дьаһалар, маны тэҥэ биир улахан эрэгийиэн Алтыанны ыйга народнай театрбыт Бүтүн эрэгийиэнэ ситиһиилэнэн Алтыанны ыйга народнай театрбыт Бүтүн эрэгийиэнэ ситиһиилэнэн Алтыанны ыйга "Дальневосточный бенефис" фестиваляҕа Ч.Айтматов Россиятааҕы "Дальневосточный бенефис" фестиваляҕа Ч.Айтматов "Ийэ сирэ" ааймыаҥын кытта Гран-при үрдүк аатын ылыылара онтон да атын дьаһаллар, ситиһиилэр үгүстэр. Ону таҥыннан управление иҥэнэн литературнай, чөбөгөйдөр, новеллистар-инструментальнай, риторическай куруһуоктар, инбаллиттэр, суорумньу, коллекционерлар, хаартыскаҕа түһүрээччилэр, суоллар дьысталлар түмүүлэрэ бааллар. Киинэммит библиотечнай ситим казенный учреждение статустаах эмиэ культуура управлениетын иҥэнэн үлэлии олорор. Биллэн библиотека сайдыытын сүрүн сыала саҥа технологиялары олохтоох кэлиэрин, тыа сиригэр модельнай библиотекалары. тэрийии. Улуустаа библиотека өнөтүгэр нэйилээнньэ 73,4 % туһаайар. Улуустаа аҥаатчы ахсаана – 14606, библиотекаҕа сылдьыы – 16216, киинэ уларсыыта – 36661э эк. буолла 17 библиотека компьютерынан хаанчыллыннылар. Интернет ситиминэр 11 библиотека хонбоонно. Библиотека сайта онгоһуллан, үлэлии турар.

Биир сылдаҥ, сайын аҥаан Чурапчыҕаабыт история уонна этнография музейа 2014 сыл күүгүүтүгэн саҕаланан капитальнай оремуон үлэҕэ ыытылынна. Музей аҥыллыбыт күүгүүтүгэн күн бүгүнүгэр диэри 1911 киһи сырыыта, онтон 767-гэ оҕо. 16 арааҥ таҥыннаах быыстапкалар турдулар, Гоголев аатын сүүрэр оҕо сайдар музыкальнай оскуолалар 200-тэн тахса оҕо хабыллан дьарыктаналар.

Улуустааҕы кэнэ балыыһа. Быйыл сахаларын бастакы бырааҥ ГЛН, Соловьевтан үбүлүөйүн көрсө улуустааҕы кэнэ балыыһа 115 сылын бэлиэтэппит. Сыл устата эйбэк ергэтэх дьаһаллар ыытылыннылар. Бу коллективка барыта 520 үлэһит, 10 участковай балыыһа, 2 врачебнай амбулатория, 11 фельдшерскай-акушерскай пункт баар. Быйылгы сыл көрдөбүлүнэн бырайыанан хаанчыллыы 98,5%, орто медицинскай үөрэхтээхэйдэн хаанчыллыы 99,2% тэҥнэтэр.

Төрөөбүн быйыл 11 ый түмүгүнэн урукку сылтан аччаабыт, 350 оҕо төрөөтө (2014 -375), 162 киһи өлүө (2014-138) быыбырыан бөҕөлөөтөрдүн уот линиятын сиэ-кабельга толору уларытта Чурапчы-Кыйы линиятыгар 110 саҥа уот остуолбаҕа турда. Бу хайыстаҕа сыл устата быыбаммыт үлэ толору ыытылынна.

"Дорожнойо" тэриллэтэ быйылгы сылларааҕа быыбаммыт үлэтин эмиэ сөпсөхтүк ыытта. Ол курдук, Чурапчы сэлиэнньэлэрин иҥэнэн эйгэр Хатылы трассатыгар асфальт үлэҕэ ыытылынна. Бу үлэҕэ Чурапчы-Мыҥдаҕайы, Чурапчы-Хайахсыт суолларыгар ыытылынна. Чурапчы-Арыылаах суолуттар быйыл эбии 6 км устаныах уопсайа 2 км тахса суол онгоһулуннна. Ону таҥыннан Үрөх-Күөрү суолун туруута 2016 сылга баарыыт тыыа үлэтэр ыытылыннылар.

Республиканскай, федеральнай суоллаҕа барыта 23 турба уурулуна. Маннан 12-тэ улахан диаметрдаах турбалар буоллаллар. Аны уулуссаларга суолу туһаран онгоруу үлэҕэ тэриллиннэ ыытылынна. Киэр сылга суолга үлэ иҥэн объемунан ыытылларын быыбаннаар. Ордук асфальт үлэҕэ Чурапчы кирэриитигэр уонна тахсыыта тимир муостаны Мыҥдаҕайы суолуттар Тиэтэ уонна Хонду үрэхтэрэ туоруурга, Хадаар - Хайахсыт иккі арыыгар туруорулунна.

Нэйилээнньэ социальнай харыстабылын уонна үлэ

управленнета. Сиха Республикатын үлүө уонна социальнай сайыныта Министерствотын иннин үлэлиир социальнай управлениеҕа 8,892 кэбин учуокка турар. Итиннэ арааҥ көрүнүүк ыытыны ылаачыта- 4680. Ол иннигэр баллар Аҕа дойду сэриитигэр кыттыбыт 5 сэрии бэтэрээнэ, 5 сэрии ветерана, ветеран, 176, тылы бэтэрээнэ-185, үлэ бэтэрээнэ -2545, Чурапча көмөрүүтүн кыттыылаах-161 онтон да атын арааҥ ыытыаан туһаначчылар баллар. 2910 оҕо пособиетын ылаачылар учуокка тураллар. Дьиэҕэ көрүү отделениетын оператуон 152 кыргыҥас туһанар.

Республикатаабы кырдьаҕастар уонна инвалиднэр дьиэлэриигэр 2015 сыл 11 ый түмүгүнэн барыта 10 кэбин олохтоохтор. Биллиэнтэ турбуттан пенсиялаах тиийиэн олорор ыарыы кэмнэйэ 11 224 солк. тэҥнэйэр. Итиннэ тиийбит намыйах пенсиялаах, үлэлэбит пенсионнардар регионнальнай социальнай эбии төлөбүрдэрин ылаачылар аҥаара 974 кэбиэкэ тэҥнэстэ.

Тыа сиригэр олорор ыал үлэнэн хаанчыльыта мөкпөөбүнэн, ыал дохуота намыйаҕынан 2012 сылтан саҥа социальнай программа олохо киирбитэ. Бу өнөөнэ 2015 сылга – 46 кэбиэкэ 3 350 000 солкуобайдаах кеме бэйэлэрин дьарыктарыын тэриллэриигэр аҥаан оскуолуунна. Ыарахан балыыһаныаҕа киирбит ыал бэйэ бириэмэлэх материальнай кемо ылар государственнай өнөөгүнэн 11 ый түмүгүгэр барыта 207 кэбиэкэ 2531 198 суммалаах ардыгыстаммыт комонон туһанна. 2015 сылга 15 тыыл бэтэрээнигэр барыта 450 000 солк. кемо өнөбүлүннэ.

Инвалиднэри комплексный реабилитациялааһын Управление бэйэ улахан хайыһалаах үлүгэ буолар. Инвалиднэри техническэй средстволаах эбии хаанчыйыы программаҕынан 2015 сылга улууска республика бюджетыттан 798 642,18 солк. көрүлүннэ. Бу хаартыынан инвалиднэргэ наадыйар маллара, техническэй средстволары атыылаһыллан 47 инвалиднаах, ол иннигэр 6 инвалид оҕолоох тиэхэриллиннэ.

Киин системэлэргэ иннини киллэриигэ кемо 130 ыалта тиийдэ, уопсайа 6000000 солк. ардыгыстаах кемо көмөлөөннүөх өнөбүлүннэ.

Чугас аймаҕа суох соҕотох хаалбыт кырдьаҕас кэбиэнэ, инвалиднэ иллэҥ олорор ыалдар аҥаараа улуустуттар бюджеттарыттан 3 баар. Кырдьаҕастары көрөрө дуогабар түгэҕэ көрөн олоруллар. Ыйга ортотунан 18 241 солк. пособие төлөнөр, бу өнө кэнэ 11 ый түмүгүнэн барыта 601 964 солк. төлөнө. Биллиэнтэ турбуттан улууска барыта 6220 пенсионнар баар. Иннинэ сылы ыытта тэҥнэтэн кэриэтэ, пенсионнар аҥаара 247 кэбиэнэн улаатта. 2015 сыл 11 ыйын түмүгүнэн улууска 1.015.426.000 солк. пенсия төлөнө. 2015 олунньу ыйыттан үлэ пенсията 11,4 % индексациялаана. Социальнай пенсия индексацията 10,3 % буолла. 2015 сылга барыта 453 саҥа пенсия аныына. Атырдьах ыйыттан 2154 үлэлиир пенсионнарга, пенсиялаахтар эбии ааҕыы өнөбүлүннэ. Ортотунан улуус үрүдүн пенсиэ 233 солк. 99 харчыны харчыланан үрдэтэ. Ийэ капиталынан барыта 157 ийэ сертификат ылла. Биллиэнтэ турбуттан сертификат суммата 453.026 солк. тэҥнэстэ. Сылын аҥаара ийэ (дьиэ кэргэн) капиталын олорор усуловуйдааҕын туспарыгыныгар туттар дьиэ кэргэн аҥаара эбэтэр ийэр. Биллиэнтэ турбуттан барыта 1425 үлэ биэрэччи учуокка турар. Ол иннигэр 398 тэриллэ, 781 индивидуальнай предприниматель, 246 бааһынай хаһаайыстыба салайаччыта. Ол таһаан бирэн үлэлиитэрдээх индивидуальнай предпринимателлар уонна бааһынай хаһаайыстыбалар аҥаараа сылын аҥаын кычаан иһэр. Биллиэнтэ турбуттан 49 индивидуальнай предприниматель уонна 36 бааһынай хаһаайыстыба үлэлиитэрин учуокка турууруулар.

Улуустааҕы бөтөрөөннөр сэбиэттэрэ Чурапчы улууһуттар Улуу Кыайыы 70 сылыгар бэлэмнэнии үлэлэрэ оссо 2011 сыллан саҕаланан ыытыллыыттара, ол курдук 5 сылларга бэлиитэрдэр ыытыллыы, биэрэгэтин, араас хабаанньах дьаһаллары ыытыы, кинигэлэри бөҕүлүгэйдик, паматыынньыктар үлэлэрин бэлиитиэйдик, үбүн-харчытын туруорсуу, куонкурустары, фестивальдары, тутуулары ыытыы уо.д.а.

2015 сыл саҥатыттан бэлиитиэктэр үлэлэр ыытыллыыллар, ол курдук: Чурапчыҥа «Алаҕар балаҕан», Бөлүүҥкэ «Арчы» дьиэтэ бөтөрөөннөр, пенсионнардар күүстэриэн тутуллан үлэҕэ киирдэ. Улуу Кыайыы 70 сылынан дьиэ өрөмүөнүгэр, кэнин оттолениеҕа хоһоотуулаах материальнай кемо сэрии бөтөрөөннөригэр, ойоҕоолоругар, тылы бөтөрөөннөригэр уонна сэрии сылын оҕолоругар онтөбүлүннэ. Сэрии бөтөрөөннөригэр, ойоҕоолоругар «Тревожная кнопка» сигнальнай телефон бэриллиннэ. Олунньу, күлүн тутар ыйларга Москва куоракка, «Бэс Чаллар» санаторийыгар 5 тылы бөтөрөөннэрэ эмтэнэн, сылыйаннан холлолор. Мутудайга кырдьаҕастарга аналлаах 10 куойкалаах геронтрическай бөлөҺҥа аһылыыны, уопсайа 125 бөтөрөөн эмтэнэр. Нэйилиэктэр Кыайыы памятаныыктарын реставрациялаатылар, саҥа скуердэри, эбии тутуулары, үгүс-элбэх үлэлэри ыыттылар.

Дьиэ кэргэн бэлиитиэктэ. Улуус демографическай балаһыанньата туспарыгар, ийэ, аҕа, оҕо уонна дьиэ кэргэн эрчиллэрин, төрөппүт эйэлээхтэйдэ, правовой культуратын үрдэтиигэ, элбэх оҕолоох дьиэ кэргэттэри өйөөбүтүгэ, кэтэр колуонан ыытыыга туһуламыт үлэлэр «Чурапчы улууһа (оройуона)» МТ дьиэ кэргэн уонна оҕо аймах дьаһалын сүрүннүүр салаатынан, улуустааҕы ыччат управлениетынан, Чурапчы улууһуттар сокуоннай саастарын туола илик оҕолор дьаһалларын көрөр уонна хаанньыр бырааптарын кэмүскүүр хамыыһыйанан, опека уонна попечительство отделынан, саҥаан сиэ илик оҕо-аймах реабилитациялааһын иннин тэриллэриэн сүрүннүүр. Хас биирдии салаа тус программаларга олоҥуран үлэлии-хамнаһы тэрийэ олорор. Чурапчы улууһун үрүдүн 1 063 элбэх оҕолоох дьиэ кэргэн баар. Сыл аҥаын, алтынньы ыйга, күүн үлэ сезонна саҕаланыыта уонна сылы түмүктүүрдэ, дьиэ-сэргэ олоҕор-дьаһаҕар туох кыһалҕалар баалларын билэри, уопсай ойдөбүлү ылар сыалдаах нэйилиэктэри уонна олуньу ыйга, кыргыы сылар участиэстэрбэтэрдэ ыытыллыахтык көрийэбит. Бу үлэ, улуустааҕы общественнай Сүбэ көҕүлээһиннэнэн, социальнай хайысхалаах федеральнай, республиканскай уонна улуустааҕы барыа-аҥнаан, управлениелэр, отделлар биирдэ алтыһан, нэйилиэктэри көрийэ сылдьан практическай, информационнай комнаруун, суоттарын биэрэллэр. Кэлиэхтэ комнэргэн, дьахтар хамсаһыныын тэҥэ, Эр дьон түмсүүтэ иннинэ кусцаҕа тахсан үгүс үлэни-хамнаһы ылар: ийэ, оҕо, дьиэ кэргэн туруктаах буолуларыгар сүрүн көмөлөөх оҥороллор. Ол курдук, нэйилиэктэриэн сылдьан ыарахан турукка киирбит дьиэ кэргэттэри кытта үлэни саҕалаатылар. Аҥаардас үгүс оҕону иитэр ийэлэрэ, оҕону үлэҕэ иитиигэ, такайыыта ситиннэрэр дьаһаллары ылталлар. Маныаха, үгүс нэйилиэктэргэ үгүс оҕону иитиигэ туһуламыт куруһуоктар, оскуола үлэтэ, эр дьон субботин кытта биирдэ ыытыллаллар.

Араас кыһалҕалаах ийэлэр көрдөһүүлэриэн элбэх. Аныыл ыччат-кэриэтэ тэриллиннэтэр. Ол суммата барыта 1 436 109 солк. киирэн, кыһалҕалаах дьиэлэргэ туһаайа биэрэ.

2015 сылааҥы статистика көрдөрүүнэ бийиги улууспутуттар уопсайа 6674 ыччат саастаах эдэр дьон баар. Чурапчы улууһа ыытар культуурунай, спортивнай, патриотическай тэрээһиннэргэ ыччат общественнай түмсүүлэрэ, уоранстар тэриллэриэн студиофиоиэнэр, ноҕоолоохтар ыччаттарыа лидердэрэ хоостоох кыттыылары ылаллар. Сыл аҥаын-тыа ыччатын үлэҕэ сылдьарыгар улуус өттүгэр бэлиитиэктэр үлэлэр.

Сокуоннай саастарын туола илик оҕолор дьаһалларын көрөр уонна кэнниэр бырааптарын кэмүскүүр комиссия. Улуусаа сокуоннай саастарын туола илик оҕо 6947 баар. Оҕо бэрэдэкэтэ, көрүүлүүк-кэтиитэ туола илик оҕо 6947 баар. Оҕо бэрэдэкэтэ, көрүүлүүк-кэтиитэ буолуутуттар туһуламмыт КДН хамыыһыйыыларыгар 11 ый түмүгүнэн барыта 125 административнай дьыала, 31 хоруубуйай дьыаланы көбүтэрэ аккаастыыр туһунан уураах киирдэ. Эмиэ маныык хайысханан «Чурапчытаабы саастарын сиэ илик оҕолору реабилитациялааһын социальнай киниэнэ» 11 ый түмүгүнэн барыта 215 оҕо көрүүлэн-кэтиллэн тахсыбыт. Бу киирэн тахсыбыт оҕолортон босхо аһаан-таҥнан сааһырбыттарын таһыанан 10 оҕолоох 52468,00 солк. суммалаах таҥнар таҥалыыны кемо өнөбүлүннэ. Ыарахан туруктаах дьиэ кэргэттэри ыытта опека уонна попечительство тэриллэрэ биир эмиэ хайыһыылаах үлэни ыытар. Отделга барыта 124 оҕо учуокка турар, ол иннигэр 89 туһайах уонна төрөппүтүн көрүүтэ суох хаалбыттар, 35 төрөппүттэриэн сибэтиннэриэн опекаҕа биэриллибит оҕолор. 2015 сылга төрөппүтүн көрүүтэ суох хаалбыт 16 оҕо учуокка ылыллыа, ол иннигэр 13 оҕо иитиигэ биэриллиэ. 2014 сылга туһайах уонна төрөппүттэриэн көрүүтэ суох хаалбыт оҕолору уонна приемнай дьиэ кэргэттэри өйүүр сыалдаах улуустааҕы целевой программа онтөбүлүнэн биэрэгэнэн үлэлээн эрдэ, 2015 с. улуус бюджетыттан 650000 (алта сүүс биэс уон тыһыынча) солк. көрүлүнэн туһайах уонна төрөппүтүн көрүүтэ суох хаалбыт оҕолор дьиэлэриэн капитальнай өрөмөөннүүр туһаныллыаҥа. Былырыын 2014 с туһайах оҕолорго иитиэн тоҥору хаанчыльыыны 10 квартираах дьиэ тутуулаах оҕолорго иитиэн тоҥору хаанчыльыыны киллэрбиппит, барыта 10 туһайах кэбиэ дьиэнэн хаанчыльыыта. Былыыр 9 квартираах тоҥору хаанчыльыыны дьиэ тутуулаах 9 туһайахтар дьиэлэрэ хаанчыльыыллар.

Чурапчытаабы Ис Дьаһала Министерствотын отдела. Чурапчытаабы полиция отделыгар барыта 1561 (ааспыт сылга 1121) бырабыы кэбиэннэн эмсэҕэлэммит уонна да атын буруйу оноруута сыһыаннаах үнүгүүлэр полиция уоранньыгар дьуйуурунай часка регистрацияламмыттар.

11 ый түмүгүнэн, оройуон үрүдүнэ уопсайа 183 буруй онтөбүлүннэ, былырыыннааҕы көрдөрүүттэн (162) +13,0 % элбэх.

Ыар уонна үрдүк ыар буруйу оноруу 32-тэн 17-кэ дьыла кыччаппыт, ортотунан буруйу оноруу 68-тэн 82-кэ дьыла, ыарахан суох буруйу оноруу 62-тэн 84-кэ диэри улаатта.

Киһи олохтоох уонна дорообуйдаах туһуламмыт буруйу оноруу регистрацияҕа -7,8%-ннаах кычаабыт 51-тэн 47-кэ дьыла. Ол иннигэр, 13-тэн 3-кэ дьыла дорообуйдаах ыарахан эмсэҕэлэммит сорудаах оноруу, киһиэхэ олоруулаах хоолноох 1-тэн 0 дьыла, мунньахтаах 2-тэн 0 дьыла, өлөрүлүүн кутталлаах 5-тэн 4-кэ дьыла кыччаабыт. Киһиэхэ олоруу (2), дорообуйдаах ортотунан ыарахан эмсэҕэлэммит сорудаах оноруу (15) аҥаардас сылларыгар хорудуулуурдээ тэҥнэр, дорообуйдаах чэпчэки эмсэҕэлэммит сорудаах оноруу 3-тэн 15-кэ дьыла, ыарбыйдаах 5-тэн 7-кэ дьыла улаатыбыт.

Бас билиигэ туһуламмыт буруйу оноруу 79-тан 81 дьыла үрдэтиллэ, ол быйыгыар уоруу 57-тэн 66- дьыла, таҥабыр 1-тэн 2 дьыла ааппыт. Түөкүннэриэн 2-тэн 1-гэ, транспорт сорюстибэтэриэн атчарыйар сылаа суох сокуоннайа суох быыдыаан ылыы 8-тэн 5-кэ, хаһаайын 5-тэн 3-кэ диэри кычаабыттар.

Общественнай мнииннэрэ 71 буруй онтөбүлүннэ (маҕайыын, баалыыы). Дьон бэйиэ отоомо суох мальчар-сальчар сыһыаныттан тахсыбыт уоруулар буолаллар, «мобильнай бэнэ» диэн услуга ньоҥуо уоруулардыт эбэтэллэр. Оны тэҥэ бу сирдэргэ вымогательство суоҕа уоруйаны тутарга ыарахаттары уоскоттэ.

Общественнай бырааптаах көрүүтэ уонна профилактикалааһынна байыаннытыы Ис дьаһала отделыгар сана внешнеэкономическай охрана отдела үлэтин саҕалаата. Оны таһыанан улууска тэриллибит ДНД бу сылларга үлэтин үчүгэй тумнуттэрдээх ыытан республикаҕа иккис миэстэни ылан 500 таҥыыларыгар Ил Дархан Грааһын ыларга сылдьыбыт.

Дьарыктаах буолуу кэнниэ. Биллиэнтэ кырдьаҕас, тыа сиригэр үлэхамнас бөлөҕүрүөҥ ордук сытыытык турар. Чурапчы улууһуттар 8 703 үлэлиир ыыхтаах дьоннооох баар эбит буолаллара, статистика көрдөрүүнэ, 818 киһи үлэтэ суох сылдьар, ол эбэтэр үлэлиир кыахтаах нэйилиэнньэтэн 9,4% үлэтэ суох. Үлэтэ суох дьон аҥаара ордук оройуон кэнниттэн тэйиччи сытар, мелтах суоллаах-мистэх нэйилиэктэргэ баар. Чурапчы улууһун нэйилиэнньэ дьарыктаах буолуутун кэнниэр тэриллэриэн регистрацияламмыт ааннэриэн аҥаара 634 тиийбит эбит буолаллара, 63% барыта оройуон кэнниэр тахсыбыт. 11 ый түмүгүнэн Дьарыктаах буолуу кэнниэр 652 үлэтэ суох киһи регистрациялаата. Бу дьону кытта бэйиэ Государственнай программа чэрчитинэн 16 хайысхаан үлэлэстибит. Нэйилиэктэриэ аҕыйах үлэ мистэҕэ тахсыбыттан ордук бэйэ дьыаланы тэрийии, быстах үлэ мистэтин тэрийии диэн хайысхаларга болыҥнаан уурулуннар. Маны таһыанан бу сылы устата үлэтэ суохтары 149 киһиэн ыраах нэйилиэгэ уоруоттибит. 14-17 саастаах оҕолоро сайынны үлэлэтиэхтэрин сорудаах оноруу (15) аҕыйыт сылларыы хорудуулуурдээ тэҥнэр, дорообуйдаах чэпчэки эмсэҕэлэммит сорудаах оноруу 3-тэн 15-кэ дьыла, ыарбыйдаах 5-тэн 7-кэ дьыла улаатыбыт.

Бас билиигэ туһуламмыт буруйу оноруу 79-тан 81 дьыла үрдэтиллэ, ол быйыгыар уоруу 57-тэн 66- дьыла, таҥабыр 1-тэн 2 дьыла ааппыт. Түөкүннэриэн 2-тэн 1-гэ, транспорт сорюстибэтэриэн атчарыйар сылаа суох сокуоннайа суох быыдыаан ылыы 8-тэн 5-кэ, хаһаайын 5-тэн 3-кэ диэри кычаабыттар.

Общественнай мнииннэрэ 71 буруй онтөбүлүннэ (маҕайыын, баалыыы). Дьон бэйиэ отоомо суох мальчар-сальчар сыһыаныттан тахсыбыт уоруулар буолаллара, «мобильнай бэнэ» диэн услуга ньоҥуо уоруулардыт эбэтэллэр. Оны тэҥэ бу сирдэргэ вымогательство суоҕа уоруйаны тутарга ыарахаттары уоскоттэ.

Общественнай бырааптаах көрүүтэ уонна профилактикалааһынна байыаннытыы Ис дьаһала отделыгар сана внешнеэкономическай охрана отдела үлэтин саҕалаата. Оны таһыанан улууска тэриллибит ДНД бу сылларга үлэтин үчүгэй тумнуттэрдээх ыытан республикаҕа иккис миэстэни ылан 500 таҥыыларыгар Ил Дархан Грааһын ыларга сылдьыбыт.

Дьарыктаах буолуу кэнниэ. Биллиэнтэ кырдьаҕас, тыа сиригэр үлэхамнас бөлөҕүрүөҥ ордук сытыытык турар. Чурапчы улууһуттар 8 703 үлэлиир ыыхтаах дьоннооох баар эбит буолаллара, статистика көрдөрүүнэ, 818 киһи үлэтэ суох сылдьар, ол эбэтэр үлэлиир кыахтаах нэйилиэнньэтэн 9,4% үлэтэ суох. Үлэтэ суох дьон аҥаара ордук оройуон кэнниэр

уонна баҥынай хаһаайыстыбалар ахсаннара сылын ахсын ыччаан иһэр. Биллэгни туругунан 49 индивидуальнай предприниматель уонна 36 баҥынай хаһаайыстыба үлэһиттэрин учуокка туруордулар.

Урбаан хайыскатта. 2015 сыл түмүгүнэн налогонай учуокка 1016 най предпринимательствоҕа дьарыктаначчы - 725, дьоҕус предпринимательствоҕа дьарыктаначчы-130 киһи. Урбаан сылынан үтүө дьаһаллар тэрээһиннэр сыл устата ыытыллан ааспыттар. Олортон биллэгэн эҥэхэ, Предпринимательство сылын аһыллыыта, быыстапка-дьарбанка, төгүрүк остуоллар, Олуннуу ыйга «Чурапчыта кластер сайдыыта» диэн Г.И. Данчикова кыттыылаах улахан республиканскай форум ыытыллыыта. Нэйилээхтэргэ тыа хаһаайыстыбатын кластерларын тэрийии программатын Мутулай кыттан хаһыл комус мэтэллэнэн нацараадаламмыта. Ону таһыынан дальнобойщиктарыгар аналлаах Фестиваль онтон да атын дьаһаллар үрдүк таһымнаахтык ыытыллыыттара. Республикаҕа Олонхо ыһыаҕар 156 дьоҕус уонна орто предпринимателлэр кыттыыны ылыыттара. Чурапчыттааҕы «Мои документы» диэн урбаанныыттар сылларыгар аналлаах республикаҕыт 4 улуустарыгар онтохуллар «Свое дело» пилотнай бырайыак онтелэрин бу сыл устата онгордо. Уопсайа 57 анаа керүүнтэрэ онтохулла тураллар. Дириҥ агро-остуолаҥыгар «Межшкольный бизнес-инкубатор» тутуллаҕыгар республикаттан 3 785 097 солк., улуустан 200 000 солк. кэмэ керүүлүн үлэ бара турар. Улууска предпринимательство сайдыытыгар аналлаах программаҕын 2015 сылга улуус бюджетиттэн 3 640 000 (үс мил. алта сүүс түөрт уон тыс.) солк. суумалаах, республика бюджетиттэн 4 375 857 (түөрт мил. үс сүүс сэттэ уон биис тыһыынча ааҥыс сүүс биис уон сэттэ) солк. суумалаах кэмэ онтохуллуна.

Чурапчы улууһугар тыа хаһаайыстыбатынан дьарыктанар предпринимателлэр сүрүн оруолу ылаллар. Маны таһыынан улууска эбэх предприниматель тиэйэр-таһар онтонун дьарыктаналлар. Улуус тас өттүгэр уопуттаах суоппар предпринимателлэр күннэри-түүннэри дьону уонна таһаҕаһы таһаллар. 9 такси диспетчер сылдьыстыта дьону уонна таһаҕаһы таһаллар, 3 автомастарыскылай, 5 шиномонтаж, 1 техобслуживание дуона; нэйилээннээҕэ онтону онгороллор, "Дьүөгэ" производственнай кооператив, ритуальнай онто, атах таҥаһын оремуннуур, фотоателье өнгөтө, 6 парикмахерскай салон үлэлиллэр.

СР Правительствотын Председателэ Данчикова Г.И. муус устар 27 күнүнээҥи 458-111 №-дээх боротокуолугар олоҕуран, урукку аналлаах сиригэр 30 суотай сири түҥэтэн нэйилиэктэр предпринимателлэрэ «Территория кластерного развития товарного рынка и услуг» на 2012-2016 годы» программа бырайыагар киирэн 14 орто уонна дьоҕус тэриллэлэр үлэлии-хамсыы сылдьыллар. Маннык барыта 40 кыттааччы баар. 2012 сылга уот ситимин киллэрэн үлэ кэнэ хардыылаахтык бара турар.

"Чурапчы" ТХПК. Кооператив материальнай-техническай өттүгүн сайдыыга эбэх үлэни ыытар: механизированнай буойуна, Мутулайдааҕы үүтү астыыр, оскуола оҕотун, нэйилээннээҕэ аһы болҕомнуур комбинаттар, сир анныттан уулу ылар скважина, ыраас уулу кутар, халбаһы-ыыһаммыт эти онгорор сыахтар, 4 фирменнэй мазаһыын (Дьокуускай куораттаа-1; Чурапчы селотуттар-3), кафе, оҥуруот аһын хранилище, Чурапчыттааҕы маслозавод, нэйилиэктэргэ, производственнай участоктарга үүт тутар-астыыр сыахтар, 10 анаа тиэхиникэнэн сэбилэммит автобаа үлэлиллэр.

Быйылгы дьыла 11 ыйы түмүгүнэн СР Правительствотын заданияларын толоруу: үүт 6795,9 тонна соҕотоҕолаанна, ордук таһаарылаахтык Алаҕар; Чакыр; Халдаҥ; Тепей; Хайахсыт; Мутулай; Одьулуун нэйилиэктэрэ үлэлэтиллэр, онтон Боттого; Кытаанах; Хатыҥ; Чурапчы нэйилиэктэрэ үүтү тутталыыта көдөрүүлэрэ сэмэй. Уопсайа үүтү туттараччыларга 255 мил. 602 тыс. солк. харчы теленнэ.

Эти туттарыыта ынах, убаһа, сылгы сибиинньэ этин киллэрэн туран 11 ыйы түмүгүнэн барыта 97,302 тонна эт соҕотоҕолаанна, бу былырыыпты көрдөрүүгүнэн лаппа кыра. Эти туттараччылары кытта төлөбүү толору аахсыллыбыт, ол эбэтэр 31 мил. 75 тыс. солк. теленнэ. Ынах арыытыгар, ыаммытынан үүтүэн онтохуктарга, эттэн полуфабрикаттары онгороотта былааннар барыта туоллулар. Күн бүгүн тэриллэҕэ 145 киһи үлэлиир, үлэбит ыйдааҥы орто хамсаһа 21800 солк. тиийдэ. Кооператив 2015 сылга таһаарыллаах үлэтин тумуге Дьокуускай куоракка сылдьа ыыппыттар күннүгү ас-уоҥ, аҥы дьаарбанкаттаан уонна Москва куоракка бүтүн Россиятаабы «Кыһыл кэмүс күүҥ» быыстапкаҕа ситиһиилэхтик кыттыыла буолар, ол курдук кооператив онтороҥ, болҕомноҥ нэйилээннээҕэ хамаҕатык аҥыыта барар бородуукталара үрдүктүк сыаналаннылар.

Ветеринарнай управление. Ветеринарнай санитарнай экспертиза отдела сылын ахсын «Чурапчы» ТХПК киин буойуннуттар бэйиэн үлэтин ыытар. Ол курдук нэйилээннэн идэһэлэр киирбит бэйиэн үлэтин ыытар. Ол курдук нэйилээннэн идэһэлэр киирбит сүөһүлэри ыытыраахаларын ылан уонсай туруктарын көрөн-истэн баран убойга көҥүл биэрэр. Ветеринарнай специалистэр буойуннаҕа 3 точкаҕа туран сүөһү этин, төбөтүн, ис уоргаларын ыраатан көрүллэр ол кэнэ эрэ эҥэ бэчээт ууруллар. 10 ыйын түмүгүнэн улууска барыта сэрэтэр быһыы ынах сүөһүгэ сибиркой язва (сотуун) утары 12664 төбөҕө онохулунна, лептоспироз утары 21478 төбөҕө быһыы оҥохулунна, бруцеллез утары 1167 төбө тыһы бороскулар хабыллыннылар, маҥыуун утары 5467 төбөҕө онохулунна. Онтон да атын көрүүнэргэ үлэ ыытылынна. Бу хаалбыт иккэ ыйга үлэ барыта онохуллан түмүктэнэллэр. Сылгыга ыарыыны сэрэтэр үлэ күүҥ онохуллан түмүктэнэллэр. Сылгыга ыарыыны сэрэтэр үлэ күүҥ онохуллар, ол курдук сотуун (сибиркой язва), лептоспироз утары эрэ онохуллар, ол курдук сотуун (сибиркой язва), лептоспироз утары эрэ онохуллар, ол курдук сотуун (сибиркой язва), лептоспироз утары 10 ыйы түмүгүнэн 4967 төбө хабыллан турар, быыстан 62% онохуллар. 10 ыйы түмүгүнэн 4967 төбө хабыллан турар, быыстан 62% онохуллар. 10 ыйы түмүгүнэн 715 ыт; 128 куоска иннинэ-уонна күүҥ онохуллар, 10 ыйы түмүгүнэн 715 ыт; 128 куоска иннинэ-уонна күүҥ онохуллар. Чурапчы ветеринарнай-чинчийэр лабораториятын ветеринарнай-санитарнай экспертиза отдельыгар 11 ыйы түмүгүнэн, чаҥыйнай-санитарнай экспертиза баҥынай хаһаайыстыбаларгаан уонсайа 528 проба эт дьоҕоон уонна баҥынай хаһаайыстыбаларгаан уонсайа 528 проба эт дьоҕоон уонна баҥынай хаһаайыстыбаларгаан уонсайа 528 проба эт көрүлүннэ. Күн бүгүн сүөһүнү сиэмэлэтиинэ, маны тэҥэ ынах уламмытын биллэргэ аналлаах оборудованнаны ааҕалан бу хайыскаҕа үлэ-хамнас таһаарылаахтык ыытыллан эрэр.

«Маарынчаан» ПО. Улууспут бөҕө кыраныыс онтороҥ таһаарар тэриллэтинэн «Маарынчаан» ПО буолар. Ол курдук

ЭҺЭРДЭЛИИБИТ!

Күнду сиэмэлээн ***Владислав Иванович ШЕСТАКОВУ*** *ыраастык үтэн үрдүгүнүк сылгыбакка, "Хотугу сир уонна Арктика сайдыытыгар киллэрбит үтүөлэрин иһин" мэтээлэнэн наҕараадаламмытыгын, ис сүрэхпиттэн эҺэрдэлиибит!*

Баҕарабыт айаныҥ суола кэҥэ, үлэҥ таҺаарыылаах буолларыгар, чэгиэн-чэбдик дорообуйаҥ, дьиэ кэргэҥнэр дьоҥҥоруҥ!

Аймахтарыҥ Шестаковтар, Лебедевтэр, Сергеевтэр дьиэ кэргэттэрэ.

***

Күнду сиэмэлээн, бырааппытын, убайбытын, Хайкасыт нэһилиэгин олохтоохун ***Иван Викторович ЗАХАРОВЫ*** *55 сааскын туолбут кэрэ-баҥа күнүгүнэн иэдээнньик-истиэнньик эҺэрдэлиибит!*

Сыспай сиэлгэҕиҥ үкчэтин, хорооор мустаҕыҥ элбэтин. Кэрэнэҥ, кырдьыгыҥ, сиэнэҥ иэдэс-истиэҥ сыдьаанньарыгын үлэлээн-хамсаан, чэбдигирэн үйдүнүк дорообайдык олор. Дьиэ кэргэннэр, туладыыр эйэҕэр иҥ-эйэ тосхойдун!

ЭҺэрдэни кытта бары Климовтар, Захаровтар.

Убластабыллаах улуус бары предпринимателлэрэ, бааһынай хаһаайыстыбалар салайаччылара, дьоҕус тэриллэлэр салайаччылара!

Эҥигин Дойду үрдүнэн кыра уонна дьоҕус субъект урбаанньыттарын кэлимсэ кэтэн көрүү ыытылла турарынан, статистика отделыгар кэлэн, бойобуйтыгар аадырыстаммыт кэмбиэрдэри ылан анкетаны толоруоҥ диэн ыҥырабыт.

Өрөбүлгэн ураты күннэргэ, Ленин аатынан уулусса 41№-ригэр (улуус дьаһалтатын дьиэтэ) 114 кабинекка, сарсыарда 9 чаастан кэҥэтэ 18 часкка диэри күүтэбит.

Улуустаабы статистика отдела.

ТехКомплектация

Организация с опытом работы выполняет следующие услуги в Чурапчинском улусе:

- Монтаж охранно-пожарной сигнализации;
- Техническое обслуживание охранно-пожарной сигнализации;
- Составление проектной документации пожарной сигнализации «под ключ»;
- Монтаж и техобслуживание систем видеонаблюдения;
- Монтаж и техобслуживание систем автоматического пожаротушения.

Наличие всех необходимых лицензий и сертификатов.

Телефон: 89627321800, 89142947949.

Внимание! Республиканская акция «За легальный труд!»

С 7 по 25 декабря 2015 года в Якутии проводится республиканская акция «За легальный труд!».

Цель мероприятия – стимулирование к заключению трудовых договоров работодателями, имеющих неоформленные трудовые отношения с работниками. Работодатели будут освобождены от административной ответственности, если заключат трудовые договора с сотрудниками и сообщат об этом в Центр занятости населения по месту жительства или в Департамент занятости населения Республики Саха (Якутия) по телефону горячей линии (4112) 25-31-32.

Специалист трибуната

ДОКУМУОҤҤА ТИҺЭН ҮЙЭЛЭРГЭ ХААЛЛАРАР АНАЛЛААХ

Саха Республикатын Правительствотын иһинэн гражданскай турук аактатын суруйуу Управлениетын Чурапчы улууһунааҕы салаатыгар хас биирдии кыһын олохторуттан көрсүлүөр туһаанньах наадаларын быһаарсалары, документаннарын толорторуу, хайаан да кэмнэн, сылдьан аҕалара үчүгэй буолар. Маннык сүрүннүүн, тэрилтэ сокуонунан ыал буолар, сайа төрөөбүт оҕо сүрэхтэнэр, олохтон туораабыт кэнэ тиһэх документаана онтоһуллар эрэ курдук өйдүүр. Ис дьиэнэн ыытан көрдөхпүт, отдел Чурапчы улууһуттан төрөөбүт, кэлэн олохсуйбут хас биирдии дьон гражданскай турутун сокуонунан бигэргэтэр, сурукка тиһэн үйэлэргэ хаалларар аналлаах.

Билиннэ турутунан, улууспутуттан 20 тыһыынчаттан таһа киһи олорор эбит буоллаҕына, кэлиннэ сылларга арааҥ чэгиэннэтэх бырайыактар, социальнай талбуурдар, ийэ хаһыатала көрүлүннүөр, тэриллэ өнөгүнэн туһаайыы дьон эбэтэ. Отдел уопсайа сэттэ арааҥ гражданскай турук аакталарын онорор: оҕо төрөөбүнэ, өлүү, ыал буолуу, арамсыы, оҕо аҕата быһаарылыыбытын бигэргэтии, оҕону иитэ ылыы, аты-суолу уларытыы уонна урукку суруллубут аакталарга уларытыыны, көннөрүүнү киллэрии. Аактар Российскай Федерация 143№-дээх «Гражданскай турук аакталарын туһунан» уонна Дьиэ кэргэн Кодексыгар сөпүүрэн онтоһуллаллар. Хас биирдии нэһилиэкэ гражданскай турук аакталарын суруйуу сорох боломуочуйалара нэһилиэк дьаһалталарын специалистарыгар сүктэриллэр. Киниигэр барыта 16 нэһилиэкэ биэс арааҥ аактаны толороллор. Отделга 1927 сыллан саҕалаан, 400-тэн таһа аакта суруллубут кинигэлэрэ харалларан сыталлар.

Отдел үлэлии сүүрбүнэн, улуустааҕы киин бааһынаны, пенсионнай, налоговай сулууспалары, военкоматы, миграционнай сулууспаны, соцстрах фондатын, статистика салааларын кытта ыкса үлэлэһэр сорукпаах. Хас биирдии регистрацияламмыт гражданскай турук биримэтигэр тустаах тэриллэлэргэ сибилиэннэ быһыытынан кинирэн иһэрэ ирдэнэр.

Быйылгы сылга улууспутуттан 11 ый түмүгүнэн, 355 оҕо төрөөбүнэ регистрацияланна, итиннэ 165-һэ уол, 190-а-кыыс (2014 сылга уопсайа 418 оҕо - 211 уол, 207 кыыс). 93 аҕа саастаах сүүс төрөөбүт оҕолуттан аҕа буоларын бигэргэттэ (2014 сылга 87 аҕа). 119 саҥа ыал збилиннэ (2014 сылга 132 ыал). 56 ыал арааҕыста (2014 сылга 80 ыал). 162 киһи өлөн олохтон туоратта, оттон иҥнигэр 98 эр киһи, 64 дьахтар (2014 сылга 153 киһи-93 эр киһи, 60 дьахтар). Оҕону иитэ ылыы 13 (2014 сылга 20).

Аастыг сылы ыытта тэнгэлгэсэ, аксыннны ыйга оҕо төрөөбүнэ эбилиннэҕинэ, ыал буолуу сайабылыанньаларынан хардахха, улаханнык эбилиннэ суох тэн-тэнэ таһаан эҥэр. Арамсыы лаппа аҕыйаабыт: Хомойуох иһин, өлүү, ыал 11 ыйын түмүгүнэн, 2013-2014 сылларааҕы кэрдиҥнэ куоҥаран турар.

Кэлиннэ сылларга саҥа төрөөбүт кырдьаанньалары ордук элбэхтик Эрсан, Эрхан, Дамир, Саян, Амелия, Арина, Виолетта, Кюнней, Сайаана диэн ааттарынан сүрэхтэлиэхтэр. Оҥу тайынан Яромир, Эрчимэн, Харыхан, Эрика, Эмилия, Эрлан диэн сэдэх ааттар бэриллиннилэр. Саха Республикатын 2012 сыл, муус устар ыйын 25 күнүгэр ылыллыыбыт «О присвоении фамилии и отчества ребенку в соответствии с якутскими национальными обычаями при государственной регистрации рождения» сокуонна сөпүүрэн, түөрт оҕолоох аҕыйах аатыгар «уола» диэн сыҥьарыйыны киллэрэн аатталлар, оттон эбэтэр холобура, «Макаров Эрчим Ньургун уола»

50-55 сыл биэргэ олорбут ыаллары «ферма олох» Бочуот кинигэлигэр киллэрии үгүө үгэсэ кубулуйда. Бу сылга 6 ыал итии кинигэҕэ киллэриллиннэ. 1997 сыттан саҕалаан, уопсайа бу кинигэҕэ 224 үбүлүйдэх ыал суруллан бэлиитэннэ.

Түмүктэр, аҕаанчыларга туһаайан, ордук пенсияҕа таахаанньылар, государство өттүттэн эҥэр ыалга, элбэх оҕолоох ыаллаҕа туһуламмыт өнөнөн туһанаанчылар, нэһилиэстибэҕэ бырааптаахтыын, документаннарыгын эрдэттэн көрүнэн бэлэмнэстэннэриллиэхтэр, сыһыалары кэннэттэрэн, сүүпүттэри, эргэрбиттэри хос ыларгытыгар сүбэлиибин.

Убластабыллаах бэтэрээннэрбитин, билигин үлэлии-хамсыы сылдьар нэһилиэк дьаһалталарын специалистарын аҥысыны ыйы 18 күнүгэр Россияҕа ГТАС тэриллибитэ 98 сылга бэлиитэнэриэн, итиннэ истиэнньик эҺэрдэлиибин, дьоҥ-соргуну, үлэҕитигэр үрдүк сиптиини баҕарабын!

ХГ. ЗАХАРОВА,
ГТАС управлениетын Чурапчы улууһунааҕы отделын салайаччы.

Тапталлаах балтыбыт, эдьиийбит, Мырылаттан теруттэх Томский уобалас Колпашево бөҺүөлэгин олохтооҕо

ГЕРТНЕР Светлана Ивановна

мараҥан марыыттан бу дьыл аҥысыныы 14 күнүгэр олохтон туораабытын, курутуйан туран аймахтарыгар, билэр дьоҥуттар иһитиннэрэбит.

Биргэ төрөөбүттэрэ.

Хаҕаар нэһилиэгин олохтооҕо, бастакы учууталлара

ИВАНОВА Ефросинья Прокопьевна

үйүн мараҥан марыыттан олохтон туораабытынан, чугас дьоҥуттар дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Хаҕаар орто оскуолатын 1994 с. выпускниктара.

с. Чурапча, ул. Ленина, 47, ТЦ "Четыре сезона". Телефон: 41-008.

с. Чурапча, ул. Ленина, 47, ТЦ "Четыре сезона". Телефон: 41-008.

Кылаабынай редактор – А.А. ЗАХАРОВ.
Эпэтиэтинир сэкирэтэр, суруйуу отдела – А.Н. ЗАХАРОВА.
Экономика, тыа хаһаайыстыбатын отдела - А.М. СЛЕПЦОВ.
Корреспондент – С.А. ЖЕНДРИНСКЭЙ.
Таҥаччы – Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.
Техническэй эдитэр – С.А. ПАВЛОВ, Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.

Тэрийэн таҥаараччылар: СР Правительствата, Чурапчы улууһун "Саҥа олох" редакционнай-кэдэтиэскай холбоһук автономнай учреждение. Российскай Федерация Роскомнадзор СР управлениетыгар 2212 с. кулун тутар 15 күнүгэр регистрацияламмыт нүөмэрэ – ПИ №14-0238.

АДАБЫРЫСПЫТ: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а". Телефоннарбыт: редактор – 41-332, отделлар – 41-265, 41-358.

Бэчээкэ сакаас: № 143-144 (11153-11154)
Кээмэйэ: 1,5 бэч. лист
Тираж 1342

Саҥа олох

Автор суруйар эпиэрсиэ редакция позициятыгар маҕыстан он туһэр буолбакка. Суруйааччылар тыыннаах бэлиитэрдэр.